ماحوليات بابت "سنڌ گريجوئيٽس ائسوسيئيشن" جي ماهوار مخزن

حياتي

اپريل - مئي 2000ع

ECOLOGY: CAUSE FOR ALARM

By Aleg Zhukov

ماحولياتي مامرا: ڇتاءَ جوا هيڃاڻ.

ماحوليات بابت اسين هڪ روسي صحافي، اوليگ زوڪوف (*Oleg Zhukov*). جي مختصر پر جامع ڪتاب *Ecology : Cause for Alarm* جو ترجمو قسطوار پيش ڪري رهيا آهيون. جيڪو "حياتيءَ" جي پڙهندڙن لاءِ جناب اسلم خواجا ترجمو ڪيو آهي. ڪتاب ۾ ماحوليات جي عالمي صورتحال تي، مختلف ملڪن جي مثالن سان، سماجي ۽ اقتصادي رويِن جي روشنيءَ ۾ ڪمائتيون ڳالهيون ڪيون ويون آهن. ڪتاب جيتوڻيڪ 1990ع ۾ شايع ٿيو آهي، پر حالتون اڄ به اوليگ جي پيش ڪيل خيالن جي بنياد تي وڌي رهيون آهن. ـــ ادارو

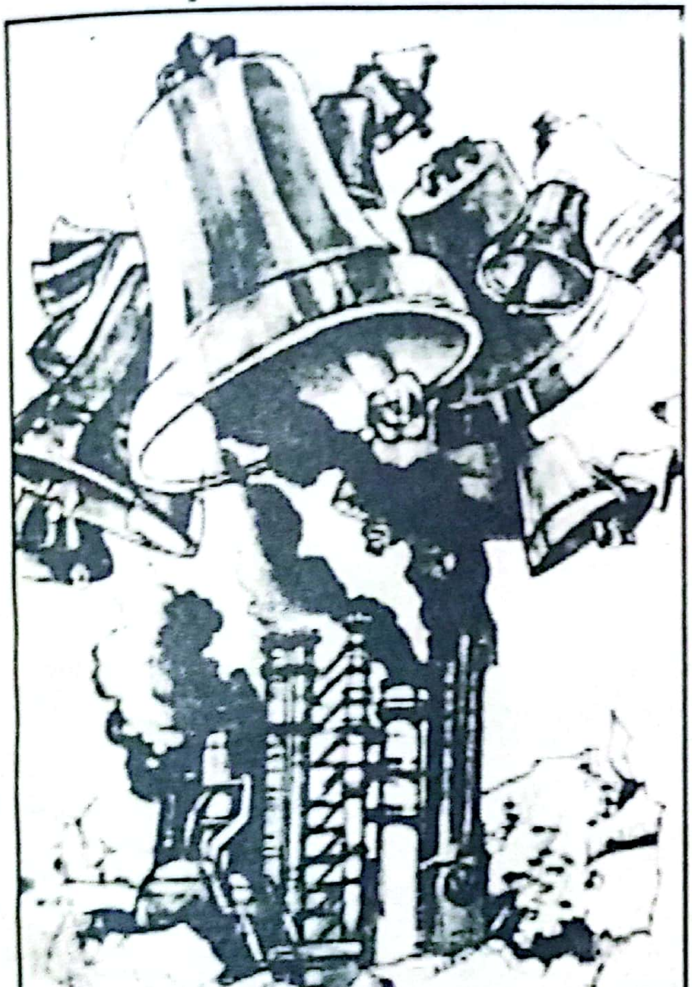

ماحولياتي ڪدلاڻ پنهنجي انتها تي پهتي آهي ۽ انسان ذات لاءِ خطري جون گهنٽيون وڄي رهيون آهن. هاڻي به جيڪڏهن انسان ماحوليات جي تحفظ لاءِ ڪي به اپاءَ نه ورتا ته مستقبل ۾ ڪين ڀري قيمت ادا ڪرڻي پوندي

فطرت ڏانهن مڪمل ڪن-لاٿار

"صبح جو جڏهن پنهنجيءَ حاجت ڪان فارغ ٿيو ته اوڏيءَ مهل ئي پنهنجي اپڪرهه جي حاجت جو به اوترو ئيءَ اورچائپ سان خيال لهو." — انتوني ڊي سينٽ- ايڪسوپيري

ماٺوارا ۽ پاڻڪو، اهو ته پتو نه اٿر ته پڻ گرمن تي وهنوار ڪيڻ تا هلن، پر پنهنجي گرهه جو مشاهدو ڪندي چئي سگهجي ٿو ته "معاملا اڪلاڻ" ۾ ڪي خاميون ضرور آهن. جيڪڏهن انسان جي سيتا جي تاريخ جو اڀياس ڪندؤ ته ان نتيجي تي پهچڻ ۾ ڪا گهڻي محنت نه ڪرڻي پوندي ته انسان پنهنجي واسطي جيڪي ڪم مقرر ڪيا آهن، سي نه رڳو وڏيءَ جاکوڙ سان مڪمل ٿيا آهن، بلڪ هن ساڳئي وقت ماحول تي انتهائي هاڃيڪار اثر پڻ وڌا آهن. مثال طور، گرمي ماڻڻ لاءِ ڪو وڻ ڪپڻو ٿو پويس ۽ ڪجهه کائڻ لاءِ ڪو جانور مارڻو ٿو پويس. هو ڪجهه پوکڻ لاءِ پٽيءَ ۾ قتل سموررو گاهه وغيره ٿو پٽي ۽ هر ٿو ڪاهي، ۽ ٿڌيءَ موسم ۾ بت گرم رکڻ لاءِ ڪنهن جانور جي کل ٿو ڪوري يا رڍ ۽ گهيٽي جا ٻچ ٿو پٽي. اهو نظر ايندو ته انسان صدين کان ڪا نه ڪورڻ، ڪپڻ، لٽڻ يا مارڻ جي ڪرت ۾ رڌل رهندو پئي آيو آهي ۽ ان ريت پنهنجي لئي پير تي ڪهاڙو هڻندو پئي رهيو آهي.

پنهنجيءَ محنت ۽ مامرن ۾ مصروف هوندي، هو اِهو مشاهدو ڪرڻ ۾ ناڪام رهيو آهي ته هو پڻ ماحولياتي تباهين کان "بچي" نڪتو آهي. پهرين تباهي تڏهن ٿي، جڏهن ڪيترن ئي وڏن جانورن کي ناس ڪري، پنهنجيءَ پراڻيءَ آدجڳادي جيوت ۽ کاڌي حاصل ڪرڻ واريءَ زندگيءَ جي وهنوار تان هٿ ڪڍي هو پوک ڪندڙ طور ٿانيڪو

کو دور هو جو اسان جي ڌرتي ٻرندڙ جبلن سان ڍڪيل هئي ۽ ڪروڙين سالن بعد ٻرندڙ گولي مان ڦري سر سبز ۽ سائي ٿي. پر افسوس جو انسان ڌرتيءَ جو ان اپائيندڙ ۽ زندگيءَ کي بقا ڏيندڙ زمين جو سرسبز ۽ سائو مٿاڇرو ماحولياتي گدلاڻ ڦهلائي ۽ زرعي اپت لاءِ زهريلين دوائون استعمال ڪري تباهه ڪري ڇڏيو آهي. ايئن ڪٿي چئجي ته انسان ڌرتيءَ جو سرسبز ۽ سائو تهه ڪنهن ميوي تا ان جي کل وانگر ڪوري ڇڏيو آهي ته غلط نه ٿيندو. انسان جي اهڙي عمل بعد ڌرتيءَ تان هڪ دفعو ٻيهر زندگي ختم ٿيڻ جو خطرو پيدا ٿي پيو آهي.

ٿيو. انهيءَ تبديليءَ جو هڪ اهم سبب اهو به هو ته هاڻ اهڙي ڪا شي باقي نه بچي هئي، جيڪا ڪنهن عيوضي ڪان سواءِ ملي سگهي. ان ڪري، هر ڪيڙڻ، فصل پوکڻ ۽ مال پالڻ ضروري ٿي پيو. ڪجهه محققن موجب، خاص طور تي تڏهن ڪان هِن دؤر جي پڇاڙيءَ خوراڪ جي قدرتي ذخيرن ۾ کوٽ جو مشاهدو ڪيو آهي، ۽ دنيا جي گولي تي موجود آباديءَ ۾ ان بابت چتاءَ ۽ تڪرار ان جو انتهائي خطرناڪ حد تائين زوال آندو آهي.

مسئلن جي انهيءَ دائري مان صحيح سلامت نڪري اچڻ ڪان پوءِ جيڪو مجموعي طور تي ماحول هو، تنهن ۾ انسان سُک جو ساهه کنيو ۽ لئين سر جوش ۽ جذبي سان پنهنجي اوسي پاسي واريءَ دنيا کي تبديل ڪرڻ ۾ جُنبي ويو. هن وشال حدن تائين زمين تي هر ڪاهيو. يورپ ۾ ٻارهينءَ کان اڙهين صدي عيسويءَ تائين وارن پنج سؤ سالن دوران چار سؤ کان وڌيڪ خانقاهن علائقي جا تقريباً سمورا ڪچڙا جهنگ اجاڙي ڇڏيا. انسان ٻچي ويل جهنگلي جيوت جو شڪار ڪيو. هن چوپائي مال ۽ مرغبانيءَ جي وڏي تعداد کي پنهنجي هٿ وس ڪيو.

۽ زمين جي پاتال مان هٿ آيل ڌاتو استعمال ڪرڻ جا اليڪ طريقا ڳولي لڌا. ان ريت، هن اڳتي هلي فئڪٽريون ۽ ملون ٺاهيون، ۽ انهن جي اوسي پاسي شهر اڏيا. انهيءَ سموري کوڙ گهمسان، دونهين ۽ گند ڪچري کي جنم ڏنو.

اڻکٽ جنگين ۽ تڪرارن، جن جو نتيجو ماحولياتي تباهين جي صورت ۾ به ٿي نڪتو، مقامي ماحولياتي تباهين کي جنم ڏنو، جن سيٽائن، ثقافتن ۽ نسلن جي تباهيءَ جي راهه سنواري. پنهنجي دور ۾، اتر آفريڪا ۾ ڪارٿيج سڄيءَ اڳاٽيءَ دنيا واسطي مانيءَ ڳيو فراهم ڪندڙ هو، پر جنگين ۽ علائقي ۾ فطرت جي بيرحم ورتاءَ اتي دنيا جو سڀ کان وڏو رڻ پٽ "صحارا" نمودار ڪيو.

وقت بوقت، حياتياتي شعلي وانگر، حياتي ڌرتيءَ جي گولي جي ساڪن اڳاٽن علائقن ۾ اٿل پٿل پيدا ڪري سگهي ٿي.

جهازن، هڪ ڪنڊ کان ٻئي تائين مارڪندڙ ميزائلن ۽ خلابازيءَ مفاصلي جي تصور کي ئي ڄڻ ختم ڪري ڇڏيو آهي. ڌرتيءَ جو سڄو گولو ئي عملي طور تي انسان جي مٺ ۾ اچي ويو آهي. مٿان وري هاڻ هو ٻاهرئين خلا ۽ ٻين اپگرهن کي فتح ڪندي، ڌرتيءَ جي جاگرافيائي محدوديٽي کي ختم ڪرڻ پيو چاهي. ان ريت، آخرڪار، هو اِن حقيقت کي هٿي پيو ڏئي ته دراصل ٻي ماحولياتي تباهي اچي چڪي آهي. هيلتائين انسان انهيءَ ٻيءَ تباهيءَ آڏو گهٽو ڪجهه ڪارائڻ کان سواءِ ئي ڏڪ پڇائي ويو آهي. هن گرم مصنوعي ڪپڙا، هٿراڌو ڪاڌا ايجاد ڪري ورتا آهن. اڏاوتن لاءِ متبادل وکر استعمال ڪرڻ به سکي ويو آهي، ايستائين جو پنهنجي چمار به وڌائي چڪو آهي. ان هوندي به، انسان پنهنجن اهم مسئلن کان پاڻ ڇڏائڻ ۾ ناڪام رهيو آهي. اڳي جيان، هاڻ به هو پيٽ گذر لاءِ پگهر وهائي ٿو، اڄا تائين وبائن ۽ بيمارين جو شڪار ٿئي ٿو، ۽ جنگين ۽ قدرتي آفتن جي آندل تباهين جي پيڙا ڀوڳي ٿو.

روسي شاعر پشڪن چوي ٿو، "آڪاش هيٺان ڪجهه به دائمي ناهي."

هرڪا شيءِ هر شي سان ڳنڍيل آهي

ڏور اتر جي وشالتا، جرڪندڙ سج جي روشنيءَ ۾ انتهائي من موهيندڙ ٿي لڳي. اُتي اسان جي دور جي "حاصلات" —— فولادي ڪم، ملون، ٻارڻ پيدا ڪندڙ پلانٽ يا ڪا ٻي صنعت — نظر نه ايندي. اوهين سوچيندا ته اڄا ڪجهه علائقا باقي بچيل آهن. پر بدقسمتيءَ سان اتي به خوشيءَ وچان جهمريون پائڻ جو ڪو گهٽو بهانو ناهي. جيوت لاءِ انتهائي هاڃيڪار ڪيميائي جزا، جهڙوڪ *cad-mium*، شيهو ۽ *strontium* ڏور اتر ۾ مثل مچين مان هٿ آيا آهن. اِهو سمجهيو پيو وڃي ته اِهي ڪيميائي جزا، يورپ جي صنعتي مرڪزن مان خارج ٿيندڙ مادا، اتر-واءَ ۾ شامل ٿي، انهن ساهوارن جي حياتياتي چرخي ۾ شامل ٿيا هئا. ان ڪري، هاڻ اِهو به نٿو چئي سگهجي ته پاڻيءَ ۾ ڪا نجات آهي. 1988ع ۾ اتر سمنڊ ۾ هڪ مقامي ماحولياتي تباهي آئي. سمنڊ ۾ نيڪال ڪيل صنعتي ڪچري مان حياتياتي طور تي اسرندڙ وائرس، سامونڊي سينور جي غير معمولي طور تي پيداوار کي هٿي ڏني، جنهن اڳتي هلي وڏي شاهي ايراضيءَ جي سامونڊي جيوت کي آڪسيجن ۽ خوراڪ کان محروم ڪندي، عملي طور تي ناس ڪ— ڇڏيو. اهڙي "موافق" ماحول جي پيامبر، اڳهي وائرس، اُن ايراضـ هزارين مڇين ۽ ٻيءَ سامونڊي جيوت جو نالو نشان ئي مٽائي ڇڏـ

وڏيءَ ماڻهن جا موتا ٻليءَ ۽ پيٽ چالي ٿا ته ساموئوتي مڇين کان
"ايسچوئيريز" يعني سمنڊ ۽ دريائن جي ملڻ واريون جڳهيون، جن کي
ميرين "نرسريز" به چيو ويندو آهي، مڇين جي پيدائش لاءِ اهم آهن.
هو "ايسچوئيريز" مڇي ڦاسائڻ لاءِ به اهم آهن، جن ۾ وڌيڪ ۽ گهٽ
آهن، دنيا جهان اندر ترقيءَ ۽ ڀاڻ جي استعمال سبب ختم ٿي رهيا
آهن. دنيا جهان اندر ترقيءَ ۽ ڀاڻڪاريءَ جي امڪاني طور پيش ٿيندڙ
اسڪئنڊينيويا ملڪن ۾ تيزابي بارش ۽ ڪيميائي ڀاڻن جي استعمال
واريون جڳهيون مان نڪرندڙ پاڻيءَ سبب اتي جي وڏي هزارن ڍنڍن ۾ ڪا
جيوت باقي ناهي بچي.

انڊيا ۾ ليبرو نديءَ جي ماتريءَ، "خطرناڪ گهوٽالي وارو ماڳ"
ليکيو ٿي. انتها درجي جي گدلاڻ اِها نديءَ اڳتي هلي، "پو" دريا ۾
ڪري ٿي، جيڪو اڊرياٽڪ سمنڊ ۾ چوڙ ڪري ٿو. اوهين سوچيندا
هوندا ته ان ڏيهي کان پاڻ ۾ گنگا جي ڪناري تي اچي سگهو، ۾
اوهان کي مايوسي ٿيندي جو چار سؤ ڪارخانا ۽ هڪ سؤ شهر پنهنجو
گند ڪچرو ان نديءَ ۾ ڦيڪائين ٿا. مقامي ماحولياتي ماهرن
موجب، مقدس گنگا جو پاڻي پيئڻ ته ڇا پر مڇي مارڻ يا وهنجڻ لائق
به نه رهيو آهي.

بهرحال، انصاف جون گهرجون پوريون ڪرڻ واسطي، اِهو
پڌائيندو هلجي ته 1986ع ۾ منظور ڪيل هڪ قانون موجب هاڻ گنگا
ڪناري لڳندڙ نيون فئڪٽرين ۾ چاڻ يا صفائيءَ وارو انتظام هئڻ
ضروري آهي. ڀارتي راڄڌانيءَ سان لڳو لڳ هڪ ٻيو دريا، جمنا،
صفائيءَ جي پنهنجي گنجائش وڃائي چڪو آهي. روزانو دهليءَ لاءِ ان
دريا مان ايڪيتاليهه ڪروڙ گيلن پاڻي ڇڪجي ٿو ۽ روزانو ان جو اٺ
سيڪڙو، گدلاڻ سان پرجي، ان ۾ واپس پوي ٿو.

ڪيترائي سال اڳ، انهيءَ ڳاله ته ٿيمز دريا مان مڇي ختم ٿي
وئي آهي، برطانوي عوام کي جرڪائي وڌو هو. هت برطانوي ماحول
جي تحفظ جي تنظيمن کي ساراهڻ کان سواءِ نٿو رهي سگهجي، جن
ملڪ جي تاريخي دريا جي صفائيءَ واسطي جوڳا قدم کڻ ڪرڻ جا فوري
اُپاءَ ورتا. سندن ڪاوشون ضايع نه ويون ۽ هاڻ ماڻهو نه رڳو ٿيمز جي
ڪناري خوشگوار انداز ۾ وقت گذارين ٿا، بلڪ مڇي جهلي اچيو گهر
جشن به ملهائين ٿا. ٻيا يورپي دريا، جهڙوڪ روهر، راهني ۽ ڊئنيوب،
جيڪي يورپ جي اهم صنعتي مرڪزن منجهان يا پرسان لنگهن ٿا،
گدلاڻ جو شڪار ٿيندا ٿا رهن. روهر صنعتي علائقي جي هوا اچا تائين
اسڪئنڊينيويا ملڪن، ڏور اتر، ايسٽائين جو يوگوسلاويا ۾ آلپس جي
چوٽين تائين پهچي ٿي. ترڪيءَ جي فئڪٽرين جي چمنين مان نڪرندڙ
دونهون اڪوٽيءَ سوويت يونين ۾ ڪاڪيزيا مرڪز تائين پهچي ٿو.
جڏهن ته صحارا جي واري، طوفانن ۽ واچوڙن ذريعي، برٽش آئلز تائين
اچيو نڪري، زهريلي ليڪال جا امڪان، ڏکڻ قطب پرسان،
انٽارڪٽيڪا ۾ به مليا آهن. آبهوا جي اوزون تهه جي چڊي ٿيڻ جو
مشاهدو انهن حصن ۾ به ڪيو پيو وڃي. اوزون سوراخ ذريعي ٿي سج
ويجهي مستقبل ۾ سموريءَ جيوت کي ساڙي ماري سگهي ٿو.

دنيا آباديءَ جي لحاظ کان نه رڳو جهازن ۽ ميزائلن واسطي پر
خود قطرت لاءِ به وڏي وٺي آهي. ڪنهن لنڪريءَ تان ڪو پهڻ هيٺ
اڇلايو ته اهو هڪ خطرناڪ ڇپ جو روپ اختيار ڪري ولندو. ڇا،
انسان قطري چين جي انهيءَ وهڪري کي روڪڻ جو اهل آهي، جن کي
لڪي اين ڏاڏن پهريون ڌڪو ڏنو هو؟ هڪ ڳالهه واضح آهي، انسان
پنهنجي تحرڪ کي اڳتي وڌڻ کان روڪڻ انتهائي ڏکيو آهي، پر

بقي قطرت جو معاملو اهڙي نه آهي "تحرڪ" کي هاڃيڪار امڪان
گهرجي. انسان پنهنجون ٽيڪنيڪي حاصلاتن تي گهرو ٿي چڪو آهي ۽
پنهنجيءَ ذهن جي معيار تي ڪوڙن ۾ ڌلو ماهي، جوڳيءَ حد ذاتين پاڻ
پرو هارا ڪري، ڪنهن عالمي ڀائيچاري لاءِ ڪا ضرورت محسوس ٿي
ٿئي. ان جي بدران، هو ڌرتيءَ تي ڀائيڪار طور هلڻ کي ترجيح ٿو ڏئي.
جديد ماڻهو پنهنجن ابن ڏاڏن جي حاصلات تي لنجي ناهي رهيو،
جاڪاڻ جو هن پنهنجن پيشروئن کان گهڻو ڪجهه، وڌيڪ حاصل
ڪري ورتو آهي، پر ايندڙ نسلن واسطي ڇا ڪيو، يا ڇا ڇڏيندو ايندڙ
ٻڙهيءَ کي شايد ٿولهون اوڳاڇيندڙ چمنيون، ڪنهن وقت جي شاندار
ڍنڍن مان پاڻيءَ جي ڏيڻ ۾ تبديل ٿيل ماڳ ۽ سج جي گرميءَ ۾ ٻرندڙ
رڻ پٽ ٿي ملن.

حياتياتي ماهر ڄاڻائين ٿا ته ساهوارن جي اها خاصيت ته اهي
هرڪنهن صورتحال ۾ جي سگهن ٿا، خود سندن موت جو پروانو آهي.
اِها حقيقت جانورن ۽ ٻوٽن ٻنهي ۾ ثابت ٿي آهي. انسان پاڻ بابت ان
جو ثبوت پنهنجي سر تي مهيا ڪندو، ڇاڪاڻ جو هو همت پريو.

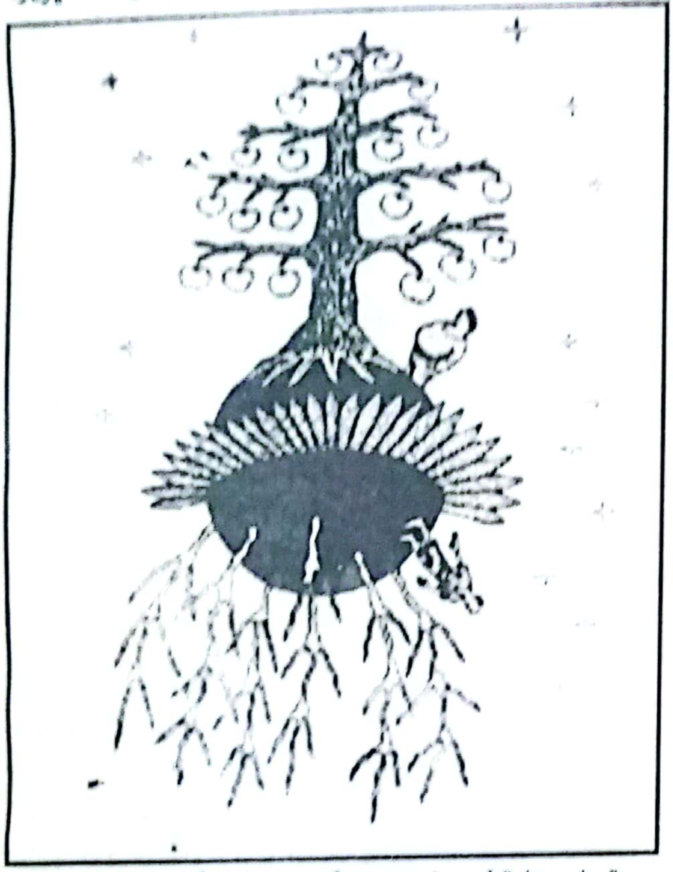

"شاهوڪار" اتر ۽ "غريب" ڏکڻ... پر اهم ڳالهه اها آهي ته ان ۾
جاگرافيائي ڀيڪ ٿي سيڪجهه ناهي. اهم اهو آهي ته هڪ جي خوشحالي
ٻئي جي ڏکيائين ۽ غربت جو سبب بڻجي سگهي ٿي. اها ڳالهه چترڪار
هن تصوير ۾ واضح ڪئي آهي.

باصلاحيت ۽ صورتحال سان ٺهڪڻ جا انيڪ امڪان رکندڙ نظر اچي
ٿو. پر ان هوندي به، ڏسجي ته ڇا ٿو ٿئي!.

"اسان جي پيروڪاري ڪريو."

انساني سڀيتا ڪهڙيءَ به ريت ترقي ڪئي هجي، پنهنجيءَ ترقيءَ
۾ ڪنهن نه ڪنهن مرحلي تي ان کي پيش آيل ڏکيائين ۽ پيڙائن جي

باوجود، سموريون قومون ۽ فرد هڪ مرحلي تي نسبتاً برابر رهيا آهن. ان صورتحال ۾ واضح تبديلي ارڙهين ۽ اوڻهين صديءَ دوران يورپ ۾ آيل صنعتي انقلاب ذريعي آئي، جنهن نسلي بنيادن تي علائقن ۽ رياستن جي تشڪيل وچ ۾ لڪير ڪڍي؛ ۽ وڌي پئماني تي قبضي گيري، جهنگ ڪٽيا ويا ۽ دريا، ڍنڍون ۽ پاڻيءَ جا ٻيا وسيلا گدلاڻ جو شڪار ٿيا. يورپي ملڪن صنعتي پيش رفت ۾ وڏو ڇال ڏنو. ان سموري معاملي لاءِ "اڏي" جو ڪم وڏي پئماني تي پيشڪش ۾ تيءِ پل ٿيندڙ ملڪن ڏنو. صدين تائين يورپ وارين آبادين قوت ڪري سگهڻ جوڳي مرڪزيت حاصل ڪئي. ويهين صديءَ جي وچ ڌاري، آخر بينڪي راڄ جو وسعي اثر آيو، ۽ صنعتي ۽ زرعي خام مال جي پيداوار جي روانگي، پوڻتي پيل ڏکڻ کان، اتر واري صنعتي سرمائيدار ڏانهن جاري رهي، جنهن جا شرط پنهنجي لاءِ مناسب لڳڻ تي اتر وارن لئي ٿي ڪيا. اتر وارن سرمائيدارن جي هيٺ ۾ تمام گهڻي مستقل مزاجي ملي، جڏهن تہ ان مان مطمئن ٿيڻ واسطي هن پيشوراڻي ورثاءِ جو اعليٰ معيار حاصل ڪيو.

حالتون اهي اڄ بيشيون جو ڏکڻ وارن کي هڪ ٻيءَ جوا تي مجبور ڪيو ويو، جيڪا هن ٻيري ان فرمان تي آڌار رکندڙ هئي تہ "انسان جي پيروڪاري ڪريو. پر اسان کان بهتر ٿيڻ ۽ ڪرڻ جي ضرورت ناهي." ان انتظام، "مناسب" سهڪار جي نئين دوڪي تحت، سياسي ۽ معاشي طريقن وسيلي، بينڪي مفادن جو پورائو ڪرڻ کي ممڪن بڻايو ۽ ڏورانهن ملڪن جي زمين، سمنڊ ۽ معدني دولت تي ڪنٽرول جاري رکندي، مقامي ماڻهن ۾ ڊپ ۽ عزت جا لاڙا پيدا ڪيا. سياسي عدم سهڪار جي نتيجي ۾، معاشي پابندين جي ڊپ ۽ پڪهر، رت ۽ محتاجيءَ وسيلي ادا ٿيندڙ فوجي، مالياتي ۽ ٽيڪنالاجيءَ جي ترقيءَ واسطي احترام، محرومن کي دٻائي رکيو.

بهرحال، اهڙو انتظام بہ گهڻو وقت هلڻ جوڳو ناهي. اُن تاريءَ کي ڪي ٿڪو سگهجي، جنهن تي ماڻهو پاڻ ويٺل هجي. جنهن کوهہ مان پاڻي حاصل ٿيندو هجي، تنهن کي خراب ڪرڻ ممڪن ناهي. يا ٽين کي جنجي تہ سرمائيدارائي پيداوار جي مفادن لاءِ، ٽين ۽ ڪچڙين رياستن جو "بليدان" ڏيڻ ممڪن نہ هو. اِهو ٻن اصولن جي پوئواريءَ ذريعي تي ٻئي سگهيو. ٽين رياستن کي ان تي مطمئن ڪندي تہ ڪين ٿيندڙ آڄ درست آهي، ۽ ڏيندڙن لاءِ لاپائتو هئڻ وارو وڪر ڪين آڇيندي. نام نهاد ٽيءَ دنيا جا ماڻهو ۽ ملڪ، آڳاٽيءَ توسيع جي نتيجي ۾ عالمي پيداواري چرخي جي هيٺانهين ٽيڪنيڪي عنصر طور "ڪاميابيءَ واسطي ڏڍ" هئا. نائجيريائي ڏاهي ڪلائوڊ اڪي (*Claude Ake*) جي خيال موجب، ان عرصي ۾ وجود حاصل ڪندڙ پورهئي جي سخت عالمي ورهاڱي آفريڪي ملڪن کي خام مال پيدا ڪرڻ وارن پنهنجي ڪردار کان ٻاڄ جو موقعو ئي نہ ڏنو، اها صورتحال رڳو آفريڪي ملڪن سان ئي لاڳو نہ هئي.

ٽيءَ دنيا جي ملڪن کي ترقي ڏيارڻ واسطي سرمائيدارائو، سوشلسٽ، گاڏڙ، آفريڪي يا اسلامي گهڻا طريقا آزمايا ويا. ڪيترائي مثال ۽ تصور لاڳو ڪيا ويا. بهرحال، سمورين ڪوشش

(جيڪي ايڪٽر پيڪٽر مثالن کان سواءِ ناڪام ٿي رهيون آهن) ۾ صنعتي ملڪن جي سماجي ۽ معاشي تجربن جي نقل ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي وئي. "اسان جي پيروڪاري ڪريو." واري پاليسي هڪ پيرو پنهنجي اڳيري رهي. ان تي زور ڪاهوڪي ٽيڪنالاجي امانتدار ۽ فضائي گدلاڻ پيدا ڪرڻ واريون صنعتون ٿيندڙ ۽ انتهائي اڳتي وڌيل ملڪن تي ڦٽو ويو. ساڳئي قسم جي سياسي ۽ معاشي ڍانچي جو تجربو مالدار ۽ اسرندڙ ملڪ صنعتي واڌ ويجهہ جي انهن سمورن مرحلن مان لنگهڻ تي مجبور آهن. ان ريت، وٽن پنهنجين "ڏاهن" استادن جون غلطيون ورجائڻ کان سواءِ ڪو چارو نہ رهيو آهي. "شاگرد" پنهنجي طور تي سمجهن ٿا تہ هو ڪيڏانهن وڌي رهيا آهن، پر جيئن جوئي آهي تہ "اهم ڳالهہ روح ۽ جسم کي هٿيڪو رکڻ آهي." سو انهن ملڪن ۾ لکين بکايل ۽ بيمار انسان رهن ٿا. ان کان سواءِ، انهن ملڪن تي وڏا سماجي پاڇيهان قرض آهن، ۽ جيترو اهي لاهين ٿا، ان کان وڌيڪ قرضي ٿيو وڃن. ڏڪار، ٻوڏن ۽ ماڪڙ جي حملن جي صورت ۾ قدرتي آفتون بہ منهن اچيو ڪرڪن.

تنزانيا جي اڳوڻي صدر ڊاڪٽر جوليس نائريري موجب، آفريڪي ملڪن جون گهڻي ڀاڱي شڪستون ۽ ناڪاميون پنهنجي ڌرتيءَ تي يورپ جي سياسي، معاشي ۽ سماجي وهنوارن کي ورجائڻ جي ڪوشش سبب ٿيون آهن.

"اسين اهو ڪجهہ اپايون ٿا، جيڪو واهپي ۾ نٿا آڻيون"

آفريڪي ۽ وچ آمريڪي ملڪن سان گڏوگڏ، ڪيترائي ايشيائي ملڪ بہ چاهيندي يا نہ چاهيندي ڪجهہ، ڪافي، ڪچا ڌاتو ۽ ٻيو خام مال اماڻڻ وارو ڪم ڪرڻ تي مجبور آهن. اُن مان اهو اخذ ڪرڻ منطقي ٿيندو تہ هو پنهنجي روانگي واپار واري محصول کي پنهنجيءَ سماجي ۽ معاشي ترقيءَ ۽ فطري طور تي ماحولياتي تحفظ جا مسئلا حل ڪرڻ واسطي استعمال ڪندا. جيتوڻيڪ اهو ٻہ ۽ ٻہ چار جيترو سولو لڳي ٿو، پر عملي زندگيءَ ۾ ائين ناهي. اسرندڙ ملڪ جيترو مال

آفريڪي ملڪ بروندي‌ءَ جي هڪ پنيءَ مان ڪافيءَ جو ٻج ملڪ جي گاديءَ واري هنڌ بجمبورا ڏانهن نيو پيو وڃي تہ جيئن ضروري عمل پڻ پرڏيهہ روانو ڪري سگهجي، پر حقيقت اها آهي تہ بروندي‌ءَ سميت دنيا جا ڪيترائي ملڪ اهڙيون شيون اپائي رهيا آهن، جن جو دنيا جي مارڪيٽ ۾ ڪوبہ خريدار نہ آهي.

ڏيساور اماڻين ٿا. اوترو ئي قرض جي ڏيڻ ۾ وڌيڪ ڦاسن ٿا. اها حيرت جوڳي ڳالهہ ناهي؟ يقيني طور تي منڊيءَ ۾ لاهہ چاڙهہ هڪ نازڪ معاملو آهي ۽ اها ڪا عجيب ڳالهہ ناهي تہ هر روز ۽ هر ڪلاڪ بلڪ هر منٽ تي هزارين ماهراڻي صلاحيت رکندڙ تنظيمون، ملڪون ۽ ادارا انهن جو تجزيو ڪندا ٿا رهن. هو رپورٽون، ڳڻ ۽ سفارشون جوڙين ٿا. لاڳن جي اڳڪٿي ڪن ٿا ۽ انهن اڳڪٿين کي سچو ثابت ڪرڻ لاءِ ڪوشش بہ ڪن ٿا. جيڪڏهن ڪنهن عنصر کي وساريو ويو تہ مالياتي گهاٽي جو شڪار ٿي سگهجي ٿو ۽ جيڪڏهن اها غلطي وڏي هوندي تہ سياسي نقصان بہ پرڻو پوندو.

مارڪيٽ ۾ جيڪي ڪجهہ ٿئي پيو، سو جنسن ۽ اگهن جي متاسنا ۽ هڪ قسم جي راند آهي. مثال طور، برازيل ۾ هڪ فصل خراب ٿيڻ تي ڪافيءَ جا اگهہ چوٽ چڙهيو وڃن. ناريل جو وڏو مقدار اگهہ هڪدم لاهيو ڇڏي. تيل اپائيندڙ علائقي ۾ جهڳڙا تيل جي اگهن ۾ لاهہ چاڙهہ آڻيو ڇڏي. ۽ جيڪڏهن حريف ڌر کي ڪنهن ڌاتوءَ جو نئون ذخيرو هٿ لڳي ويو تہ مارڪيٽ ۾ ان وکر جي قيمت ڪريو پوي. اگهہ مصنوعي نموني بہ وڌائي سگهجن ٿا. مثال طور، تيل جا اگهہ وڌائڻ لاءِ تيل جي پيداوار گهٽائي سگهجي ٿي -- ۽ ڪجهہ وقت اڳ تيل پيدا ڪندڙ ملڪن (OPEC) ائين ڪيو هو. پر، گراهڪ متبادل تيل لاءِ سرگرم ڳولا شروع ڪري سگهن ٿا. ۽ جيڪڏهن ان ۾ ڪامياب ٿيا تہ نتيجي ۾، تيل پيدا ڪندڙن ۽ فراهم ڪندڙن جي نہ چاهيندي بہ، ان جا اگهہ اچيو پٽ پون.

هن وقت مارڪيٽ ۾ رڳو ڪنهن هڪ وکر جو وکرو ڪندڙ بڻجڻ انتهائي جوکم ڀريو آهي. ان ڪري اڪثر ڪمپنيون پيداوار واري اهڙي شعبي ۾ پيڻ گهرڻ ٿيون، جيڪو ضروري ناهي تہ هڪدم نفعو مهيا ڪري. مثال طور، موٽر ڪارن سان گڏوگڏ هو وهيل چيئر بہ ٺاهڻ شروع ڪندا جو اهو ڪنهن کي بہ پتو ناهي تہ سڀاڻي مارڪيٽ ۾ ڇاجي طلب هوندي. ان ريت، اهو تصور ڪري سگهجي ٿو تہ "هڪ هٽي" رکندڙ اسرندڙ ملڪن واسطي مارڪيٽ ۾ پنهنجو اثر قائم ڪرڻ ڪيترو ڏکيو آهي. پناما جو ئي مثال وٺو-ان ملڪ کي ئي اڳي "هڪ فصل وارو ملڪ" سڏيو ويندو هو. اهو ڏيان ۾ رکڻ گهرجي تہ ڪيلا پناما جي محصول جو اڌ کان وڌيڪ حصو ڏيندڙ هئا. اهو واضح ڪجي تہ وچ آمريڪي ملڪ عام طرح پنج شيون پرڏيهہ اماڻين ٿا، ڪافي، ڪيلو، ڪنڊ، ڪپهہ ۽ گوشت. گوشت بابت آءِ آمريڪي ليکڪن جي ،ڪ ليم جي لکيل ڪتاب "ڊالر ۽ آمر" (Dollars and Dictaa-tors) مان حوالو ڏيڻ کان سواءِ نٿو رهي سگهان. بدقسمتيءَ سان، مون کي جيئن جو تيئن ياد ناهي، پر ان جو تت هيءُ آهي تہ لکين نصون شهري، جيڪي روزانو هوٽلن ۾ هڪ اڌ ملمبرگر کائين ٿا، ان حقيقت کان بيخبر آهن تہ ان طرح هو وچ آمريڪا ۾ جوساسي جهنگن جي خاتمي وارڀءِ خوراڪي زنجير ۾ ڀاڱي ڀائيوار آهن. آمريڪا جي گوشت جي وڌندڙ طلب پوري ڪرڻ واسطي اتر آمريڪا ۾ جوپائي مال جي صنعت ۾ لباڙيءَ سان لساڻ وڌ گڏريل ڪيٽڻون ئي ڏهاڪن کان علائقي جي برساتي جهنگن جي بہ ڀاڱي ٿي حصي جي تباهيءَ جو سبب بڻي آهي. ڊسٽ ۾ اچي ٿو تہ عالمي منڊيءَ جا لاها چاڙها، زندگيءَ جي چاڪوڙ ۽ متحرڪ فطرت، هڪ ئي وجود آهن.

ڪيئن بہ هجي، اسرندڙ ملڪ اهڙيءَ "راند" ۾ سدائين هاريو وڃن ۽ هارائين بہ وڏي پيماني تي ٿا. اهي امڪان اهڙا ئي واضح آهن. جهڙيءَ ريت گذريل اسيءَ واري ڏهاڪي دوران آفريڪي ملڪن جي تيل واري ابت اڌو اڌ گهٽجي وئي آهي. ساڳي ڳالهہ سورهن آفريڪي "روائتي" خام مال جي اگهن واريءَ نام نهاد فهرست جي حوالي سان بہ درست آهي. نتيجي طور، عالمي روانگي واپار ۾ آفريڪا جو حصو (ڏکڻ آفريڪا سميت 3 سيڪڙو)، هالينڊ جهڙي ننڍڙي ملڪ (3.7 سيڪڙو) کان بہ گهٽجي ويو آهي. ماهر ڪاٿو لڳائين ٿا تہ آفريڪي پرڏيهي واپار جو ڊگهيءَ مدت واري لاڙي جو زوال اٿر آهي. آفريڪا جي معاشي ڪميشن جي ايگزيڪيوٽو سيڪريٽريءَ، اڊيبايو ايڊيڊيجيءَ، هڪ بيان ۾ ڄاڻايو تہ آفريڪي ملڪ ڊگهي عرصي کان عالمي معيشيت جي ڪاچ تي آهن. ۽ آفريڪا کي عالمي آمدنيءَ مان اهو حصو ڪڏهن بہ نہ مليو آهي، جيڪو اهو پنهنجيءَ آباديءَ ۽ علائقي جي پکيڙ سبب لهڻي.

سٺي روانگي واپار جو تعلق سٺي ۽ متوازن آمدني واپار سان بہ ٿئي ٿو. انهيءَ منطق تحت، جيڪڏهن خام مال جي قيمت گهٽجي ٿي تہ اهو سمجهيو تہ انهن جي ٺاهي راس ڪيل وکر جي قيمت بہ گهٽ ٿيندي. بهرحال، هڪ ڦيرو ڦيهر بہ ۽ بہ چار ٺاهن. اسرندڙ ملڪ جيڪي شيون ٻاهران گهرائين ٿا. ۽ انهن مان اڪثر جو خام مال وٺائڻ ئي ويل هوندو آهي، تن جون قيمتون جيئن پوءِ تيئن وڌنديون ٿيون رهن. ان ريت "اگهن تي قينچي" جو اصطلاح جڙيو آهي. پرڏيهہ اماڻيندڙ شين جي اگهن ۾ گهٽتائي ۽ ٻاهران ايندڙ شين جي اگهن ۾ واڌ، اسرندڙ ملڪن کي پنهنجي سماجي ۽ معاشي ترقيءَ وارن پروگرامن کي عمل ۾ آڻڻ کان محروم ڪندي. ڪين پرڏيهي قرض، بک ۽ بيماريءَ جا تحفا ڏئي ٿي. ان ريت، "شاهوڪار اتر" ۽ "غريب ڏکڻ" وچ ۾ فرق وڌندو پيو وڃي.

عالمي معاشي نظام جي تضادن ۽ ناڪاري اثرن کان خاص طور تي متاثر ٿيندڙ ڇاليهارو کن ايشيائي، آفريڪي رياستن جي هڪ وڏي گروپ کي ڌار ليکڻ واسطي، "چوٿين دنيا" جي نالي سان هڪ پيو

ڌرتيءَ جي جهنگلن، ان ۽ سبزيون اپائيندڙ تمام وڏي ايراضيءَ کي تباهہ ۽ برباد ڪيو ويو آهي، جنهنڪري ڌرتيءَ تي رهندڙ انسان لاءِ خوراڪ جي فراهمي هڪ سنگين مسئلي جي صورت اختيار ڪري وئي آهي.

اصلاح سامهون آيو آهي. نتيجي طور، درست عمليت ۽ نين قومي معيشتن جي ترقيءَ جا امڪان نٿا رهن، ۽ ان جو لازمي اظهار وڌندڙ قرض ۽ ٻاهران سامان گهرائڻ جي خرچن، وڌي بيمالي تي بيروزگاريءَ (آفريڪا ۾ ڏهن مان هڪ ڄڻو بيروزگار آهي) ۽ ٻين سماجي مسئلن جي صورت ۾ نڪتي ٿو.

بهرحال، عالمي منديءَ ۾ اُسرندڙ ملڪن جا مسئلا اڃا ختم نٿا ٿين. جهڙيءَ ريت آفريڪي ايڪتا جي تنظيم (African Unity) جي سيڪريٽري جنرل، عيدي اومارڻو، هڪ ڀيرو تلخيءَ سان چيو هو، "آفريڪي ملڪ اهو ڪجهه اپائين ٿا، جيڪو هو واپرائين نٿا ۽ جيڪو ڪجهه واپرائين ٿا، سو اپائين نٿا". بدقسمتيءَ سان اهو ٿيڻ ۽ جوڙيندڙ دنيائن جي ٻين ملڪن سان به لاڳو ٿئي ٿو، جيڪي اهڙين شين جي فراهميءَ ۾ مهارت حاصل ڪرڻ تي مجبور آهن، جيڪي ضروري ته آهن، پر سائنسي ۽ ٽيڪنالاجي انقلاب جي حوالي سان گهٽ اهميت واريون آهن. انهن ۾ ڪپڙو، لباس، ڪيميائي شيون، ڌاتوئي اسم، ڪوري جو لوهه، فولاد ۽ مشينون ٺاهيندڙ صنعت جي پيداوار شامل آهي. اهو واضح هجي ته اڪثر معاملن ۾ اگهه مال تيار ڪندڙ نه پر هڪ هٽي قائم ڪندڙ طي ڪندا آهن ۽ سموري پرڏيهي واپار ۾ هو پنهنجن "حصيدارن" جي مفادن کي نظر ۾ رکندا آهن. مثال طور، صنعتي آمريڪا مشينون ٺاهيندڙ صنعت، عام واهپي جي شين ۽ نيم تيار اسمن کي ترجيح ڏيندو آهي؛ يورپي يونين جا ملڪ ٽرانسپورٽ جي مشينري ٺاهڻ واري صنعت، ٽيڪسٽائيل ۽ نيم تيار شين ۾ دلچسپي رکن ٿا، جڏهن ته معدني وسيلن کان محروم ملڪ، جاپان، گهٽي ڀاڱي نيم تيار تيل شين جي خريداريءَ ۾ "مهارت" رکي ٿو.

خود اُسرندڙ ملڪن ۾ به ڪا نه ڪا پيداواري تفريق آهي. مثال طور، ارجنٽينا، برازيل، هانگ ڪانگ، ڀارت، ڏکڻ ڪوريا، ملائشيا، سنگاپور ۽ فلپائين تي ٻڌل ملڪن جو گروپ ٽئينءَ دنيا جو اڌواڌ پرڏيهي صنعتي واپار هلائي ٿو.

اسرندڙ ملڪن ۾ موجود غير متوازن معاشي ترقي ۽ سماجي ۽ سياسي ڍانچن جي مختلف ۽ تضاد ڀري نوعيت کين پنهنجي ماحولاتي تحفظ وارن فوري ۽ اهم مسئلن کي مستقبل ڏانهن ٽارڻ تي مجبور ڪري ٿي. نتيجي طور، اهي ماحولياتي نوع ۾ ڪامياب ۽ پيداواري ڳالهائي جي راهه هموار ڪندي، پنهنجيءَ سگهه ۾ اعتماد جي کوٽ پيدا ڪن ٿا. اها صورتحال عالمي سماجي، سياسي ۽ معاشي ماحول جي بهتريءَ ۾ ڀاڱي ڀائيواريءَ کان ڪوهين ڏور آهي ۽ عالمي ماحولياتي مسئلن جي ڪامياب حل ۾ ڪا به مدد نٿي ڏئي.

ان دوران، جيئن فرانسس موري لئپي ۽ جوزف ڪالنس پنهنجي ڪتاب "خوراڪ پهرين: قلت جي ڏند ڪٿا کان اڳتي" (*Food First: Beyond the Myth of Scarcity*) ۾ واضح ٿا ڪن ته آمريڪي ڪمپنيون، ڄپانين کي ڪيلا ڪارائڻ لاءِ، فلپائين ۾ انهن جي پوک ڪرائي رهيون آهن؛ فرانس، ڊينمارڪ ۽ سئٽزرلئنڊ جي سلاد کائيندڙن کي ان جي فراهميءَ واسطي ميڪسيڪو جي آبادگارن سان ٺيڪا طي ڪري رهيا آهن، ۽ ڪينيا ۾ ليون پوکون ڪرائي رهيا آهن ته جيئن ڪوبه برطانوي شهري تازي انناس جي پنهنجي حصي کان محروم نه رهي. — [هلندڙ] ●●●

Scanned with CamScanner
CamScanner